

فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۶، شماره پیاپی ۲۱، بهار ۱۳۹۵

شاپای چاپی: ۶۷۳۵-۲۲۵۱ - شاپای الکترونیکی: ۷۰۵۱-۲۴۲۳

<http://jzpm.miau.ac.ir>

پژوهشی بر توسعه یافتگی و نابرابری‌های آن در استان لرستان

محمد میره‌ای^۱: استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران، تهران، ایران

مسلم عارفی: کارشناسی ارشد آمایش سرزمین، دانشگاه تهران، تهران، ایران

آیت رشونفر: کارشناسی ارشد آمایش سرزمین، دانشگاه تهران، تهران، ایران

دریافت: ۱۳۹۳/۱۰/۱۹ صص ۱-۱۶ پذیرش: ۱۳۹۴/۲/۲۰

چکیده

از جمله ویژگی‌های کشورهای جهان سوم تمرکز شدید و عدم تعادل در مناطق جغرافیایی است که از نتایج سیاست‌های رشد قطبی به شمار می‌آید. در نتیجه این سیاست، تعداد محدودی از مناطق نقش کلیدی داشته و سایر مناطق به صورت حاشیه‌ای عمل می‌نمایند. برای ایجاد تعادل و به منظور شکل دادن فضاهای مناسب و همگون، بحث برنامه‌ریزی منطقه‌ای مطرح شده و اولین گام در برنامه‌ریزی منطقه‌ای شناخت نابرابری‌های اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی نواحی مختلف می‌باشد. هدف از تحقیق حاضر سنجش وضعیت توسعه یافتگی و نابرابری‌های آن در بین شهرستان‌های استان لرستان است. تحقیق حاضر به لحاظ هدف توسعه‌ای و از سنخ تحقیقات توصیفی-تحلیلی است. به منظور گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است. در راستای انجام تحقیق از ۱۵ شاخص در قالب ۴ متغیر بهداشتی، کشاورزی، آموزشی و جمعیت بهره گرفته شده است و تکنیک اصلی پژوهش شاخص ناموزون موریس بوده است. نتایج بدست آمده نشان دهنده عدم توزیع هماهنگ امکانات و خدمات در شهرستان‌های این استان می‌باشد. به شکلی که شهرستان‌های خرم‌آباد و بروجرد از لحاظ برخورداری از جمیع امکانات و خدمات با امتیاز ۹۲،۸۳ و ۴۸،۴۲ نسبت به دیگر شهرستان‌های استان در رتبه‌های نخست و شهرستان‌های پلدختر و کوهدشت با امتیاز ۵،۲۳ و ۴،۳۶ در رتبه‌های آخر قرار دارند. امکانات محیطی و محورهای توسعه و محدوده‌های صنعتی و شبکه‌های زیربنایی عمده، نقش مؤثری در سطوح برخورداری شهرستان‌های استان دارد. در نهایت نیز با تأکید بر تقویت بخش‌های حاشیه‌ای استان به ویژه محور غربی استان، پیشنهادهایی جهت کاهش عدم تعادل توسعه در این منطقه ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: توسعه، سطوح برخورداری، مدل موریس، رتبه‌بندی، استان لرستان.

^۱ نویسنده مسئول: mirehei@ut.ac.ir ۰۹۱۲۶۹۸۵۳۹۷

بیان مسأله:

نابرابری در طول اعصار مختلف و از دیدگاه‌های متنوع، توسط فیلسوفان، دانشمندان علوم اجتماعی، اقتصاددانان، جغرافیدانان، نظریه‌پردازان علوم ناحیه‌ای و دیگران مورد بحث و بررسی قرار گرفته و امروزه به ظهور نظریه‌های متعددی در این زمینه منجر شده است، در ادبیات اقتصاد ناحیه‌ای، تمایل به بررسی علل و پیامدهای نابرابری‌های ناحیه‌ای افزایش یافته است (Bono, 2007: 44). چنان‌که نابرابری ناحیه‌ای به موضوع محوری در تحقیقات جغرافیدانان و دانشمندان علوم ناحیه-ای تبدیل شده است (Yu and wei, 2003: 514). همانطوری که روند توسعه‌یافتگی در کشورهای مختلف جهان دارای مراتب گوناگون است، در داخل یک کشور نیز روند توسعه‌یافتگی در بین استان‌ها و مناطق مختلف یکسان نمی‌باشد و نابرابری‌های ناحیه‌ای در تمام اشکال و سطوح آن می‌تواند پیامدهای ناگواری را به همراه داشته باشد، البته، این پدیده یکی از ویژگی‌های بارز شهرهای جهان سوم است و در همه این کشورها کم و بیش مشهود است (Pacion, 2003: 291). توسعه-یافتگی استان‌های کشور با توجه به توزیع فضای ناهمگن منابع و همچنین عوامل مختلف اجتماعی اقتصادی و اقلیمی مناطق و عدم تعریف مشخص و درست و نبودن جایگاه مشخص آمایش سرزمین در نظام برنامه‌ریزی و عدم شناخت و اهمیت آن در تعادل بخشی و تنظیم نابرابری‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی و توضیح بهینه منابع و فعالیت‌ها از طریق سیاست‌گذاران باعث بروز نابسامانی‌های ناحیه‌ای و عدم توسعه یکپارچه در سطح نواحی شده است (آسایش، ۱۳۸۱: ۶۸). در داخل یک استان نیز سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های آن متفاوت می‌باشد. به عبارت دیگر به علت امکانات بالقوه منطقه‌ای، یا سیاست‌های خاص دولتی و ... نابرابری‌های فضایی شهرستان‌های یک استان ممکن است در بخش‌های مختلف صنعتی، کشاورزی و خدمات و ... با یکدیگر متجانس نباشد و این امر ضرورت مطالعه در این بخش‌ها را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد (کلانتری، ۱۳۸۱: ۵۲).

از آنجا که توسعه فرایندی پیچیده و چند بعدی است که مستلزم تغییر ساخت اجتماعی، طرز تلقی مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر و برقراری عدالت اجتماعی و پایداری محیط می‌باشد. در کشور ما همچون اکثر کشورهای در حال توسعه در بخش اقتصادی و اجتماعی آن یک یا دو منطقه و نهایتاً چند منطقه دارای مسئولیت اصلی در زمینه ایجاد درآمد و تولید ملی و برخوردار از خدمات عمومی و بالطبع شکوفایی اقتصادی، اجتماعی بوده که به قیمت عقب نگه داشتن مناطق دیگر بوده است. برای این امر دلایلی چون استعداد آن مناطق و نواحی و پتانسیل‌های بالای اقتصادی آن در زمینه استحکامات زیربنایی و توان تولیدی مطرح می‌شود. ولی حتی با در نظر گرفتن این مسئله نیز نمی‌توان تدوین و اجرای برنامه‌ریزی‌های نامطلوب و متمرکز ۵۰ سال اخیر که باعث تبدیل کشور به چند قطب معدود و برخوردار و اکثریت عظیم محروم گشته است؛ را نادیده گرفت (Fukuchi, 2000:43). چنین وضعیتی در اکثر مناطق و استان‌های مختلف کشورمان صادق بوده و در کشور مبحث توسعه و زیرساخت‌های آن در نواحی مختلف در اثر برنامه‌ریزی‌های نامطلوب ملی و متمرکز گذشته تفاوت شدیدی را در روند توسعه مناطق به وجود آورده است. بیش از دو دهه است که در ایران سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و صاحب‌نظران، روش‌های مختلف برنامه‌ریزی از قبیل منطقه‌ای، فضایی و آمایش سرزمین را مورد توجه قرار داده‌اند. تا با استفاده عملی از روش‌های مذکور ضمن تأکید بر توان‌ها و منابع محیطی نواحی جغرافیایی، توسعه‌ای جامع و فراگیر مبتنی بر تعادل منطقه‌ای در زمینه‌های طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی از طریق تدوین استراتژی‌های مطلوب و درون‌زا در عرصه ملی برقرار سازند (صرافی، ۱۳۷۹: ۹۸). زیرا یکی از مهم‌ترین خصایص یک اقتصاد پویا، فعال و سالم، توزیع مناسب و عادلانه امکانات و ثمرات توسعه در میان اکثریت جمعیت یک ناحیه، منطقه یا کشور است. در واقع با توجه به اینکه هدف اصلی توسعه حذف نابرابری‌ها است، بهترین مفهوم توسعه، رشد همراه با عدالت اجتماعی است. عدم توازن در بین مناطق در جریان توسعه، موجب ایجاد شکاف و تشدید نابرابری منطقه‌ای می‌شود؛ که خود مانعی در مسیر توسعه است. بر این اساس، مطالعه‌ی نابرابری‌های اقتصادی، اجتماعی، آموزشی و رفاه منطقه‌ای، یکی از اقدامات ضروری و پایه‌ای برای برنامه‌ریزی و اصلاحات در جهت تأمین رشد اقتصادی همراه با عدالت اجتماعی و اصلاح آرایش فضایی اقتصاد ملی و منطقه‌ای می‌باشد. این امر می‌تواند تخصیص منابع را با هدف رفع نابرابری‌های منطقه‌ای تحت تأثیر قرار دهد.

بدین منوال نابرابری در سطح توسعه و توسعه‌نیافتگی و علل آن، از دغدغه‌های بنیادین اقتصاد کشورهای در حال توسعه‌ای نظیر ایران است. مباحثی چون جهانی شدن اقتصاد و شتاب تاریخ و دیگر ملاحظات آینده‌شناختی موضوع توسعه نیز بر این دغدغه‌ها اثر افزایشی دارند. در حوزه مباحث منطقه‌ای اقتصاد ایران، استان لرستان دارای ویژگی‌های خاص و مهم اقتصادی، سیاسی و فرهنگی می‌باشد. لذا در مقاله‌ی حاضر استان لرستان به عنوان یکی از مهم‌ترین مناطق ایران با قدمت بالای سکونت و تمدن انتخاب شده است تا وضعیت توسعه‌یافتگی در بین شهرستان‌های آن مورد سنجش قرار گیرد و نارسایی‌ها و کمبودها در شهرستان‌های مختلف آن شناخته شود. بنابراین سؤالات اصلی این پژوهش به شرح زیر است:

۱. وضعیت توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان لرستان در ابعاد مختلف چگونه است؟
۲. در صورت وجود نابرابری شدید در سطوح توسعه‌یافتگی نواحی استان، چه راهکارهایی وجود دارد؟

پیشینه نظری تحقیق:

مفهوم توسعه و توسعه‌یافتگی تقریباً از نیمه دوم قرن بیستم در جهان متداول شده است. توسعه واژه‌ای است که از نظر مفهومی روند تکاملی خود را در طول زمان طی نموده و اصطلاحات جدیدی به آن افزوده شده و معنا و مفهوم متفاوتی یافته است. بروکفیلد در تعریف توسعه می‌گوید: فرایند عمومی موجود در این زمینه این است که توسعه را بر حسب پیشرفت به سوی اهداف رفاهی نظیر کاهش فقر، بیکاری و نابرابری تعریف کنیم (Kirk, 2001:71). به طور کلی توسعه جریانی است که در خود تجدید سازمان و سمت‌گیری متفاوت کل نظام اقتصادی- اجتماعی را به همراه دارد. توسعه علاوه بر بهبود در میزان تولید و درآمد، شامل دگرگونی اساسی در ساخت‌های نهادی، اجتماعی- اداری و همچنین ایستارها و وجهه نظرهای عمومی مردم است. توسعه در بسیاری موارد حتی عادات و رسوم و عقاید مردم را نیز در بر می‌گیرد (از کیا، ۱۳۸۷: ۸). توسعه جریانی چند بعدی است که مستلزم تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، طرز تلقی عامه مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه‌کن کردن فقر مطلق است. توسعه در اصل باید نشان دهد که مجموعه نظام‌های اجتماع، هماهنگ با نیازهای متنوع اساسی و خواسته‌های افراد و گروه‌های اجتماعی در داخل نظام، از حالت نامطلوب زندگی گذشته خارج شده و به سوی وضع یا حالتی از زندگی که از نظر مادی و معنوی بهتر است، سوق می‌یابد (تودارو، ۱۳۷۸: ۲۳) از نظر فریدمن، توسعه یک روند خلاق و نوآوری در جهت ایجاد تغییرات زیربنایی در سیستم اجتماعی است (قره‌باغیان، ۱۳۷۲: ۷). همچنین میسرآ دربارۀ توسعه می‌گوید: توسعه یعنی تحول جامعه از حالتی به حالت دیگر؛ به نحوی که جامعه مورد نظر ادراک بهتری از محیط خودش بدست آورده و کنترل بیشتری بر آن اعمال نماید (میسرا، ۱۳۶۶: ۶۳). در مقابل، توسعه‌نیافتگی حالت یا وضع توسعه اقتصادی در یک ناحیه یا کشور است که وسایل ضروری برای رشد اولیه را ندارد و نسبت بالایی از منابع آن باید به کارهای کشاورزی تخصیص یابد. مسأله اساسی در این مرحله از توسعه اقتصادی این است که حدّ بالایی از سطح قابل دستیابی به مقدار تولید سرانه وجود ندارد. این محدودیت از این واقعیت برخاسته است که امکانات بالا قوه ناشی از علم جدید و منابع، اساساً یا موجود نیستند و یا با قاعده و نظم به کار نمی‌افتند (نراقی، ۱۳۷۲: ۱۳۸).

واژه توسعه‌نیافته که در مورد بعضی کشورها به کار می‌رود، مانند مفهوم توسعه، فرآیندی چند بعدی است و مشخصات آن عبارتند از: میزان بالای رشد جمعیت، پایین بودن سطح زندگی، نفوق بخش کشاورزی بر صنعت، ساختارهای سنتی کشاورزی و ایلاتی، اختلافات قومی، سرمایه کم، فقدان پس‌انداز، اشتغال ناکافی، سوء تغذیه، وضع بد بهداشت و مسکن، ضعف قابلیت تولید یا بهره‌وری. توسعه‌نیافتگی پدیده‌ای است که در بستر تاریخ شکل می‌گیرد؛ از این‌رو، برای مطالعه و درک این پدیده، بررسی و تجزیه و تحلیل ریشه‌های تاریخی آن ضروری است. توسعه‌نیافتگی تنها به معنای فقدان توسعه نیست و نیز پدیده‌ای نیست که زاده درون جامعه توسعه نیافته باشد؛ بلکه در اثر ادغام اقتصادهای طبیعی در روند توسعه سرمایه‌داری در سطح جهانی به وجود آمده است (شایان‌مهر، ۱۳۷۹: ۱۹۵). تبدیل اقتصادهای طبیعی به اقتصادهای توسعه نیافته، در اثر توسعه سرمایه‌داری در مقیاس جهانی است. توسعه‌نیافتگی در اصل از رخنه‌ی شیوه سرمایه‌داری به سود یک اقلیت ممتاز سیاسی، اقتصادی و اجتماعی به درون جوامعی ناشی می‌شود که بر اثر نظام‌های اجتماعی کم پیشرفته‌ی خویش، زنگ زده و فرسوده می‌باشند.

توسعه‌نیافتگی را نمی‌توان به منزلهٔ مرحله‌ای از توسعه توصیف کرد؛ چون روندی است که در تاریخ روابط اقتصادی کشورهای صنعتی و جوامع سنتی پیدا شده است و پیش از توسعهٔ سرمایه‌داری و استعمار، توسعه‌نیافتگی و توسعه‌یافتگی وجود نداشت؛ بلکه جوامع در مرحله‌ای از کم‌توسعه‌گی قرار داشتند (شایان‌مهر، ۱۳۷۹: ۱۹۷). نظریه‌پردازان توسعه، عوامل توسعه‌نیافتگی را به دو دسته عوامل درونی و بیرونی تقسیم می‌کنند که عبارتند از:

الف- عوامل درونی شامل: ۱- رشد بی‌رویه جمعیت ۲- محدودیت‌های نیروی انسانی ماهر ۳- محدودیت‌های ذاتی و ساختی ۴- موانع فرهنگی ۵- عدم کارایی در استفاده از کمک‌های تکنیکی کشورهای توسعه‌یافته ۶- بی‌توجهی به امر تحقیقات و پژوهش‌های علمی و تکنولوژیک ۷- کمبود امکانات مالی، سرمایه و تخصص ۸- عدم کارایی دولت‌ها
ب- عوامل بیرونی شامل: ۱- رابطه استعماری ۲- انقلاب صنعتی ۳- برخورد تاریخی ۴- تجارت جهانی

امروزه توسعه و توسعه‌یافتگی در علوم مختلف جایگاه والایی یافته و به گونه‌ای هدف اصلی برخی از علوم قلمداد می‌شود. از جمله در برنامه‌ریزی منطقه‌ای که سیاست‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی یک منطقه (جزیی از یک کشور) یا چند منطقه و یا کل کشور در قالب چند منطقه، انجام می‌گیرد (رضایی، ۱۳۹۰: ۳۲). در ادامه با ارائه تعریف از برنامه‌ریزی منطقه‌ای به تعدادی از پژوهش‌های انجام شده در رابطه با توسعه منطقه‌ای که به نوعی پیشینه تحقیق حاضر را تشکیل می‌دهد در قالب جدول شماره ۱ اشاره خواهد شد. برنامه‌ریزی منطقه‌ای فرایندی است در جهت مشارکت مردم و مناطق در برنامه‌ریزی. همچنین فراهم آوردن زمینه مناسب برای انطباق انواع طرح‌ها و برنامه‌ها با برنامه‌های کلان ملی و ویژگی‌های منطقه‌ای (زیاری، ۱۳۹۰: ۶۵). برنامه‌ریزی منطقه‌ای فرایندی در جهت تنظیم و هماهنگ کردن برنامه‌های مختلف اقتصادی اجتماعی با نیازها و امکانات محلی است (معصومی اشکوری، ۱۳۷۰: ۴۷). در جدول شماره ۱ به نتایج برخی از تحقیقات در این زمینه اشاره می‌شود.

جدول ۱- برخی از تحقیقات موجود در زمینه موضوع مورد مطالعه

نام پژوهشگر	منطقه مورد مطالعه	نتایج
اسلامی ۱۳۷۲	مناطق روستایی کشور	وضعیت مناطق روستایی کشور به مرور زمان بهبود یافته است ولی نکته قابل توجه این است که دوگانگی منطقه‌ای در بین این مناطق بیشتر شده است.
دهمهر قلعه نو ۱۳۷۲	سیستان و بلوچستان	برای رسیدن به توسعه وجود برنامه‌ریزی منطقه‌ای با استفاده از آمایش سرزمین که مستلزم شناسایی استعدادها و امکانات طبیعی و انسانی در منطقه است، ضروری است.
رضازاده ۱۳۷۳	شهرستان‌های استان خراسان	علیرغم کاهش شدت توسعه نیافتگی شکاف نابرابری بین شهرستان‌های استان مخصوصاً با مرکز استان بسیار زیاد است.
بروزیان ۱۳۷۴	شهرستان‌های استان مازندران	درصد بهبودی شهرستان‌های محروم بیشتر از شهرستان‌های برخوردار بوده و در این فاصله از دوگانگی نواحی نیز کاسته شده است.
کلاتری ۱۳۷۴	شناسایی مناطق عقب مانده	مطابق نظریه مرکز پیرامون نواحی مرکزی امکانات را در خود متمرکز کرده و باعث رشد و توسعه خود شده اند و هر چقدر از مرکز به طرف حاشیه میرویم از شدت توسعه کاسته می شود.
ابراهیم زاده و همکاران ۱۳۷۹	استان سیستان و بلوچستان	اغلب مناطق روستایی در طبقه روستاهای محروم قرار دارند و تنها ۱۴ درصد روستاهای استان از توسعه برخوردارند.
موسوی و حکمت نیا ۱۳۸۴	نواحی ایران از لحاظ توسعه‌یافتگی	نابرابری ناحیه ای در ایران با نابرابری‌های جغرافیایی همراه است. بطوری که در امتداد شمال به جنوب؛ غرب به شرق، شمال غرب به جنوب شرق و مرکز به پیرامون اختلاف فاحشی در برخورداری نواحی از امکانات اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و استقرار سکونتگاهها به چشم می‌خورد.
خدا پناه و بیگ محمدی ۱۳۸۸	بخش مرکزی شهرستان خرم‌آباد	در دهستان‌های مورد مطالعه وضعیت ناهمگنی از نظر توسعه وجود دارد، به گونه ای که تعداد دهستان‌های محروم ون یمه محروم نسبت به دهستان‌های متوسط و توسعه یافته بیشترند.
زیاری و همکاران ۱۳۸۹	شهرستان‌های استان آذر بایجان شرقی	وجود نابرابری و تفاوت‌های اساسی در برخورداری میان شهرستان‌های استان به وضوح قابل تشخیص است، که این امر موجب گردیده تا نحوه معیشت، زندگی، تراکم، و برخورداری مراکز سکونتگاهی از امکانات و زیر ساخت‌ها با هم متفاوت باشد و الگوی مرکز- پیرامون در استان بوجود آمده است.
فائد رحمتی و همکاران ۱۳۹۰	توسعه و سطح‌بندی دهستان‌های استان یزد	دهستان‌هایی که دارای بیشترین سطح توسعه یافتگی هستند در فاصله خیلی نزدیک به مرکز اصلی شهرستان‌های تفت، مهریز و یزد قرار دارند و این امر نشان می دهد که طبق نظریه مرکز-پیرامون هرچه فاصله به مرکز نزدیک تر باشد درجه توسعه‌یافتگی بیشتر و هرچه فاصله دورتر باشد سطح توسعه‌یافتگی پایین تر است.
مؤمنی و قهاری ۱۳۹۲	توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان فارس	بررسی نشان می دهد که از تعداد شهرستان‌های توسعه‌یافته کاسته شده و بر تعداد شهرستان‌های محروم افزوده شده است و سطح توسعه‌یافتگی فقط در کلان شهر شیراز بوده و نشان دهنده برنامه‌ریزی قطبی، علیرغم سعی دولت برای توسعه مناطق محروم بوده است.
ظهرایی و مختاری ملک آبادی	توسعه‌یافتگی مناطق ۱۱گانه شهر اصفهان	وضعیت توسعه‌یافتگی مناطق شهر اصفهان و درجه‌بندی آنها از نظر شهری در قالب شاخص‌های اقتصادی، زیربنایی، فرهنگی، اجتماعی و آموزشی، بهداشتی، با استفاده از روش رتبه بندی اسپیرمن را محاسبه کرده و والویت‌های مناطق را برای خدمات رسانی مشخص کرده اند.
جوآ و همکارانش ۲۰۰۳	رتبه بندی مناطق پرتغال	نتایج تحقیق نشان می دهد که نابرابری منطقه‌ای افزایش یافته است.
باتیا و ری ۲۰۰۴	سطح توسعه ی در مناطق کوچک در هند	نتایج نشان میدهد که نابرابری منطقه‌ای افزایش یافته است. چنانکه ۴۳ بلوک توسعه یافته، ۱۸۷ بلوک نسبتاً توسعه یافته، ۱۱۸ بلوک کمتر توسعه یافته و ۳۲ بلوک توسعه است.
نوربخش ۲۰۰۴	توسعه ی انسانی و عدم تعادل منطقه‌ای در هند	با استفاده از روش تحلیل عاملی مجموعه ای از شاخص‌های اقتصادی اجتماعی را با هم ترکیب کرده است تا یک شاخص تلفیقی بدست آورده است که مناطق را بر حسب آن رتبه بندی نماید نتایج حاصله نشان داده است که نابرابری منطقه‌ای در بین ایالت‌های هند افزایش یافته است.

مأخذ: مطالعات کتابخانه ای نگارندگان، ۱۳۹۴.

روش تحقیق:

تحقیق حاضر از نوع کاربردی و روش بررسی آن توصیفی- تحلیلی است. برای انجام محاسبات آماری از نرم‌افزارهای *Excel* و *Spss* استفاده شده است. در زمینه‌ی جمع‌آوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق شهرستان‌های استان لرستان مشتمل بر ۱۰ شهرستان با توجه به تقسیمات سیاسی- اداری سال ۱۳۹۰ می‌باشد. به منظور تعیین سطوح برخورداری شهرستان‌های استان با توجه به اهمیت شاخص‌ها و همچنین محدودیت دسترسی به آنها،

۱۵ شاخص شامل متغیرهای بهداشتی (۵ مورد)، متغیرهای کشاورزی (۳ مورد)، متغیرهای آموزش (۳ مورد) و متغیرهای جمعیت و فعالیت (۴ مورد) از سالنامه آماری سال ۱۳۹۰ استخراج شده است. شاخص‌ها و متغیرهای مورد استفاده در این تحقیق عبارتند از: تعداد مؤسسات درمانی، تعداد تخت‌های موجود در بیمارستان، تعداد مراکز بهداشتی و درمانی، تعداد خانه‌های بهداشت، تعداد داروخانه، تعداد بهره‌برداران کشاورزی، مساحت اراضی آبی کشاورزی (هکتار)، میزان تولید سالانه (تن)، تعداد کلاس‌ها در کلیه مقاطع، تعداد دانش آموزان، تعداد کارکنان آموزشی، جمعیت هر شهرستان، تعداد خانوار، تعداد باسواد، تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی.

برای تعیین میزان توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان از فنون ضریب توسعه‌یافتگی موریس، استفاده گردید. روش موریس از جدیدترین و کاربردی‌ترین روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای به شمار می‌رود که ضمن ساده‌تر بودن روش کار با آن، بسیاری از کارایی‌های مدل‌های اسکالوگرام و تاکسونومی را نیز به همراه دارد. در این روش، با به کارگیری انواع متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و کالبدی، می‌توان درجه‌بندی و سپس به طبقه‌بندی سکونتگاه‌ها پرداخت، مکان‌های مرکزی را مشخص نمود، و نیز جایگاه توسعه‌یافتگی هر واحد را در میان واحدهای دیگر تعیین کرد (آسایش و استلاجی، ۱۳۸۲: ۷۹). همچنین با تعیین ضریب اختلاف یا ضریب تغییر برای متغیرهای شاخص‌های بهداشتی، کشاورزی، آموزش، جمعیت و فعالیت، بررسی و تجزیه و تحلیل صورت گرفت.

محدوده مورد مطالعه:

استان لرستان با مساحتی حدود ۲۸۲۹۳ کیلومتر مربع در ناحیه غربی ایران ۴۶ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۵۰ درجه و ۱۰ دقیقه طول شرقی و ۳۲ درجه و ۴۰ دقیقه و ۳۴ درجه و ۲۳ دقیقه عرض شمالی از نصف‌النهار گرینویچ واقع شده است. میانگین ارتفاع آن بیش از ۲۲۰۰ متر از سطح دریا می‌باشد و پست‌ترین نقطه استان با ارتفاع ۲۳۹ متر در دشت‌های استان و بلندترین قله آن اشترانکوه با ارتفاع حدود ۴۰۸۰ متر از سطح دریا در میان رشته کوه زاگرس قرار دارد. این استان حدود ۱/۷۲ درصد از مساحت کل کشور در رتبه ۱۶ استان به لحاظ وسعت قرار دارد. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری این استان دارای ۱۰ شهرستان (الیگودرز، بروجرد، خرم‌آباد، دلفان، دورود، کوهدشت، ازنا، پلدختر، سلسله و شهرستان تازه تاسیس دوره چگنی^۱)، ۲۶ شهر ۲۳ بخش و ۸۳ دهستان می‌باشد. (جدول شماره ۲).

جدول ۲- جمعیت، مساحت و تقسیمات سیاسی استان لرستان

شهرستان	جمعیت	تعداد بخش		مساحت
		تعداد بخش	تمرکز شهری	
استان	۱۷۵۴۲۴۳	۲۳	۲۶	۲۸۱۵۷
بروجرد	۳۲۳۸۲۶	۲	۲	۱۷۰۰
سلسله	۷۴۳۵۳	۲	۲	۱۴۹۳
الیگودرز	۱۴۵۸۰۸	۳	۲	۵۶۸۰
دلفان	۱۴۰۰۰	۲	۱	۲۵۷۱
پلدختر	۸۰۰۰	۲	۲	۳۹۰۲
دورود	۱۶۰۶۸۶	۲	۲	۱۳۷۴
کوهدشت	۲۱۱۸۸۶	۵	۵	۳۹۷۷
ازنا	۷۱۵۴۸	۲	۲	۱۳۴۸
خرم‌آباد	۴۶۵۱۰۵	۳	۳	۴۹۳۶
دوره چگنی	۴۳۲۲۱	۱	۱	۱۴۶۲

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰.

^۱ لازم به ذکر است که دوره چگنی به خاطر نبود اطلاعات بر اساس اطلاعات قبلی به همراه شهرستان خرم‌آباد مورد محاسبه قرار گرفته است.

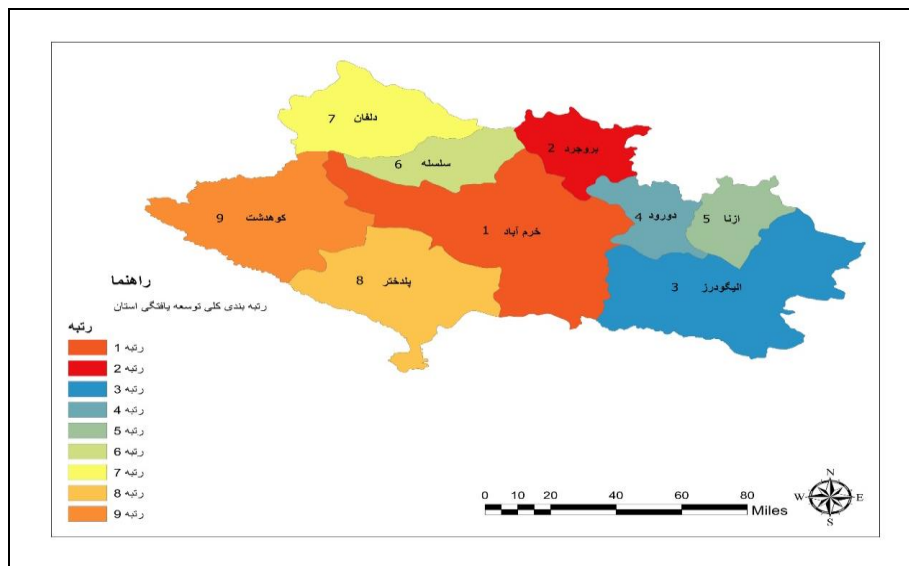
یافته‌های تحقیق: با استفاده از ۱۵ شاخص مورد مطالعه و به کارگیری شاخص ناموزون موريس، ضریب و رتبه برخورداری هر یک از شهرستان‌ها در زمینه بهداشت، کشاورزی، آموزش، جمعیت و فعالیت و همچنین سطوح کلی برخورداری از توسعه محاسبه و تعیین گردید. (جدول شماره ۳). در ابعاد بهداشت، کشاورزی، آموزش، جمعیت و فعالیت. برخورداری شهرستان‌ها به ترتیب ۲,۴۴ تا ۱۰۰، ۴,۹۷ تا ۹۱,۰۲ تا ۴,۵۲ تا ۱۰۰ و ۰,۴ تا ۸۰,۳۴ تغییر می‌کند. در واقع در زمینه جمعیت و فعالیت نوسانات برخورداری شهرستان‌ها بیشتر از زمینه‌های بهداشت، کشاورزی و آموزش است. رتبه برخورداری هر یک از شهرستان‌ها در زمینه‌های مختلف فوق یکسان نبوده و تفاوت قابل ملاحظه‌ای با یکدیگر دارند.

جدول ۳- سطح توسعه کلی استان لرستان در سطح شهرستانها

شخص	شخص نهایی بهداشت		شخص نهایی کشاورزی		شخص نهایی آموزش		شخص نهایی جمعیت و فعالیت		شخص نهایی کلی استان	
	رتبه	مقدار	رتبه	مقدار	رتبه	مقدار	رتبه	مقدار	رتبه	مقدار
خرم‌آباد	۱	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱	۸۰,۳۴	۱	۹۲,۸۳
بروجرد	۲	۴۱,۹۱	۵	۴۴,۴۲۸	۲	۴۰,۲۵	۲	۶۷,۰۶	۲	۴۸,۴۱
ازنا	۵	۱۳,۶۵	۴	۴۴,۴۵	۶	۱۴,۲۲	۵	۱۸,۲۸	۵	۲۲,۶۵
سلسله	۴	۱۴,۴۷	۷	۱۹,۷۷	۵	۱۶,۹۹	۴	۱۹,۶۰	۴	۱۷,۷۰
دلفان	۹	۲,۱۱	۶	۳۰,۷۷	۸	۵,۲۲	۸	۱,۰۱	۸	۹,۷۷
پالیگودرز	۳	۱۸,۵۳	۲	۷۱,۵۳	۳	۳۵,۹۵	۳	۲۷,۰۹	۳	۳۸,۲۷
دورود	۶	۹,۷۶	۳	۶۲,۲۴	۴	۱۷,۶۶	۶	۱۱,۰۴	۶	۲۵,۱۷
پلدختر	۷	۲,۸۴	۹	۴,۹۷	۷	۱۱,۴۶	۷	۱,۶۸	۷	۵,۲۳
کوهدشت	۸	۲,۴۴	۸	۱۰,۱۱	۹	۴,۵۲	۹	۰,۴	۹	۴,۳۶

منبع: محاسبات نگارندگان بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰ استان لرستان.

با توجه به جدول بالا و شکل شماره ۱ از نظر سطح برخورداری در ۴ شاخص و ۱۵ متغیر مورد بررسی در بین شهرستان‌های استان لرستان؛ شهرستان خرم‌آباد در رتبه اول و شهرستان کوهدشت در رتبه نهم قرار دارد. همچنین با بررسی ضریب تغییرات مشخص شد که بیشترین تفاوت در متغیر ۲ (تعداد تخت‌های موجود در بیمارستان استان) بوده است. پس از آن شاخص ۵ (تعداد داروخانه‌ها) و شاخص ۱ (تعداد مؤسسات درمانی) بیشترین تفاوت را دارا می‌باشند. کمترین تفاوت شهرستان‌ها به ترتیب در شاخص‌های ۱۲ (جمعیت شهرستان)، ۱۴ (تعداد با سواد)، ۷ (مساحت اراضی آبی) مشاهده می‌شود. جدول شماره ۴ نتایج بدست آمده از به کارگیری این روش را نشان می‌دهد.

شکل ۱- نقشه رتبه بندی توسعه یافتگی شهرستان‌های استان در تمام شاخص‌ها

جدول ۴- نتایج ضریب تغییر برای متغیرها

شاخص	ضریب تغییر	شاخص	ضریب تغییر	شاخص	ضریب تغییر
۱	۱,۲۷	۶	۰,۵۵	۱۱	۰,۸۵
۲	۱,۴۲	۷	۰,۳۳	۱۲	۰,۲۱
۳	۰,۷۹	۸	۰,۴۸	۱۳	۰,۷۸
۴	۰,۵۲	۹	۰,۷۲	۱۴	۰,۲۵
۵	۱,۰۰۱	۱۰	۰,۷۹	۱۵	۱,۵۷

منبع: محاسبات نگارندگان بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰ استان لرستان.

به منظور درک بهتر و رتبه‌بندی نهایی شهرستان‌های استان لرستان بر اساس امتیاز ضریب نهایی توسعه‌ی آنها سعی شده است که شهرستان‌های استان در سه گروه شهرستان‌های توسعه یافته‌تر با امتیاز ۶۱ تا ۱۰۰، کمتر توسعه یافته با امتیاز ۳۱ تا ۶۰ و توسعه نیافته با امتیاز کمتر از ۳۰ سطح بندی شوند. (جدول شماره ۵).

جدول ۵- سطح بندی نهایی شهرستانهای استان بر اساس امتیاز آنها

سطح بندی	نام شهرستان	ضریب نهایی توسعه
توسعه یافته تر ۶۰ تا ۱۰۰	خرم آباد	۹۲,۸۳
کمتر توسعه یافته ۳۱ تا ۶۰	بروجرد	۴۸,۴۱
	الیگودرز	۳۸,۲۷
توسعه نیافته کمتر از ۳۰	دورود	۲۵,۱۷
	ازنا	۲۲,۶۵
	سلسله	۱۷,۷۰
	دلفان	۹,۷۷
	پلدختر	۵,۲۳
	کوهدشت	۴,۳۶

منبع: محاسبات نگارندگان بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰ استان لرستان.

بررسی سطح توسعه بهداشتی در استان:

جهت بررسی شاخص بهداشت از پنج متغیر شامل (تعداد مؤسسات درمانی، تعداد تخت‌های موجود در بیمارستان، تعداد مراکز بهداشتی درمانی، تعداد خانه‌های بهداشت، تعداد داروخانه‌ها) استفاده شده است. مقادیر متغیرهای موصوف با استفاده از سالنامه آماری سال ۱۳۹۰ مرکز آمار استخراج و با استفاده از شاخص ناموزون موريس، سطوح برخورداری هر شهرستان از متغیر خاص مشخص گردیده که در جدول شماره ۶ نشان داده شده است. هم‌چنین با محاسبه ضریب اختلاف (C.V) میزان توزیع نامتعادل شاخص بهداشت (شامل ۵ متغیر) در بین شهرستان‌های استان لرستان مشخص گردیده است.

با عنایت به جدول ۶ ملاحظه می‌گردد که در شاخص ۱ (تعداد مؤسسات درمانی) بیشترین سطح برخورداری متعلق به شهرستان خرم‌آباد (۱۰۰) و کمترین سطح برخورداری متعلق به شهرستان‌های پلدختر، کوهدشت، سلسله، ازنا، دورود، الیگودرز می‌باشد. در متغیر ۲ (تعداد تخت‌های موجود در بیمارستان) بیشترین سطح برخورداری متعلق به شهرستان خرم‌آباد (۱۰۰) و کمترین سطح برخورداری متعلق به شهرستان ازنا می‌باشد. در متغیر ۳ (مراکز بهداشتی و درمانی) بیشترین سطح برخورداری متعلق به شهرستان خرم‌آباد (۱۰۰) و کمترین سطح برخورداری متعلق به شهرستان پلدختر است. در متغیر ۴ (تعداد خانه‌های بهداشت) بیشترین سطح برخورداری مربوط به خرم‌آباد (۱۰۰) و کمترین سطح برخورداری متعلق به شهرستان‌های ازنا، پلدختر، دورود و سلسله می‌باشد. در متغیر ۵ (تعداد داروخانه) بیشترین سطح برخورداری مربوط به شهرستان خرم‌آباد (۱۰۰) و کمترین سطح برخورداری متعلق به شهرستان دورود می‌باشد. نهایتاً در شاخص نهایی بهداشت بیشترین سطح برخورداری متعلق به شهرستان خرم‌آباد (۱۰۰) و کمترین سطح برخورداری متعلق به شهرستان دلفان (۲,۱۱)

می‌باشد. همچنین با استفاده از محاسبه ضریب اختلاف متغیرهای شاخص بهداشت، توزیع نامتعادل متغیر ۲ (تعداد تخت‌های موجود در بیمارستان) در بین متغیرها بیشتر مشاهده می‌شود.

جدول ۶- توسعه سطح بهداشت استان لرستان در سطح شهرستان

شاخص نهایی <i>D.I</i>	مقدار	رتبه	<i>X5</i>	<i>X4</i>	<i>X3</i>	<i>X2</i>	<i>X1</i>	داروخانه	خانه‌های بهداشت	مراکز درمانی	تخت‌های بیمارستان	مؤسسات درمانی	شاخص
													شهرستان
													خرم‌آباد
													بروجرد
													ازنا
													دورود
													الیگودرز
													دلفان
													پلدختر
													کوهدشت
													سلسله
													میانگین
													انحراف معیار
													واریانس
													ضریب اختلاف CV

منبع: محاسبات نگارندگان بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰ استان لرستان.

با توجه به مقادیر جدول شماره ۶ و بدست آوردن شاخص نهایی (*D.I*)، جدول رتبه‌بندی سطح برخورداری بهداشت در شهرستان‌های استان لرستان ترسیم گردید. رتبه اول متعلق به شهرستان خرم‌آباد و رتبه آخر متعلق به شهرستان دلفان می‌باشد. می‌توان به توزیع نامتعادل امکانات بهداشت در سطح استان پی برد، به طوری که این امر خود معضلاتی از جمله ایجاد سفرهای برون شهری جهت خرید دارو و غیره ایجاد می‌کند. مشاهده ضرایب برخورداری شهرستان‌ها و همچنین ضریب اختلاف در جداول فوق نشان دهنده بی توجهی مسئولین استان در مدیریت توسعه فضایی استان می‌باشد. در راستای تحقق این باور که برخورداری از سلامت حق ماست مسئولین موظف به توسعه مناسب سطوح فضایی استان می‌باشند که بر اساس قانون مصوب ۸۳/۱/۳۰ از مصوبات دولت از جمله وظایف واحدهای استانی وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی برنامه‌ریزی به منظور توزیع متناسب و عادلانه نیروی انسانی و سایر امکانات و آموزش پزشکی و تسهیلات بهداشتی- درمانی استان با تأکید بر اولویت برنامه‌های بهداشتی و رفع نیاز مناطق محروم و نیازمند استان می‌باشد.

بررسی سطح توسعه کشاورزی استان لرستان:

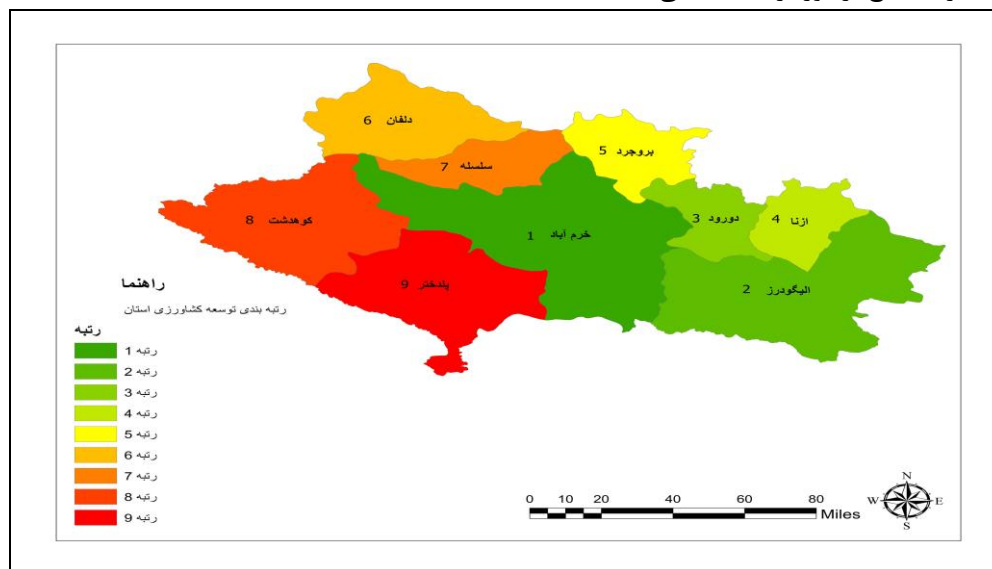
در زمینه کشاورزی، استان لرستان یکی از قطب‌های عمده تولید محصولات زراعی و باغی کشور است. بر مبنای گزارشات سالنامه آماری سال ۱۳۹۰ مرکز آمار ایران مساحت اراضی آبی کشاورزی استان لرستان بالغ بر ۱۹۹۱۰۷ هکتار است که توسط تعداد ۱۲۹۲۰۴ نفر از کشاورزان مورد بهره برداری قرار می‌گیرد و سالیانه نزدیک به ۸۵۵۸۹۲ تن محصولات زراعی این استان می‌باشد. در جدول شماره ۷ به بررسی برخی متغیرهای کشاورزی در سطح استان پرداخته و با استفاده از شاخص ناموزون موریس میزان برخورداری هر شهرستان از شاخص کشاورزی تعیین شده است.

جدول ۷- توسعه سطح کشاورزی استان لرستان در سطح شهرستان

شاخص نهایی D.I				میزان تولید سالانه (تن)	مساحت اراضی آبی کشاورزی (هکتار)	تعداد بهره برداران کشاورزی	شاخص شهرستان	
	رتبه	مقدار	X3					X2
	۱	۹۷,۰۱	۹۱,۰۳	۱۰۰	۱۰۰	۱۳۳۷۳۲	۳۰۵۵۶	خرم آباد
	۵	۴۴,۴۲۸	۲۳,۰۹۶	۸۱,۳۱	۲۸,۸۸	۶۳۹۷۴	۲۸۲۵۶	بروجرد
	۴	۴۴,۴۵	۳۱,۶۳	۸۰,۷۸	۲۰,۹۴	۷۲۷۴۶	۲۸۱۳۶	ازنا
	۳	۶۲,۲۴	۹۱,۳۰	۵۵,۰۶	۴۰,۳۷	۱۳۴۰۰۸	۲۲۳۲۷	دورود
	۷	۱۹,۷۷	۹,۱۷	۴۴,۶۷	۵,۴۹	۴۹۶۷۸	۱۹۹۸۳	سلسله
	۲	۷۱,۵۳	۱۰۰	۴۱,۶۴	۷۲,۹۶	۱۴۲۹۰۷	۱۹۲۹۶	الیگودرز
	۶	۳۰,۷۷	۲۳,۲۹	۶۹,۰۲	۰	۶۴۱۸۱	۲۵۴۸۰	دلفان
	۹	۴,۹۷	۰	۰	۱۴,۹۲	۴۰۲۶۰	۹۸۹۲	پلدختر
	۸	۱۰,۱۱	۱۳,۷۸	۱۴,۹۳	۱,۶۲	۵۴۴۱۴	۱۳۲۶۶	کوهدشت
	۵	۴۲,۸۰	۴۲,۵۸۸	۵۴,۱۵	۳۱,۶۸	۸۳۹۸۸,۸۹	۲۲۱۲۳,۵۶	میانگین
	۲,۷۳	۳۰,۲۵	۳۹,۷۶	۳۲,۵۷	۳۴,۳۵	۴۰۸۲۱,۴۲	۷۳۵۵,۹۵	انحراف معیار
	۷,۵	۹۱۵,۲۸	۱۵۸۱,۰۵	۱۰۶۰,۹۷	۱۱۸۰,۵۵	۱۶۶۶۳۸۸۸۵۷	۵۴۱۱۰۱۰۹	واریانس
	۰,۵۴۶	۰,۷۱	۰,۹۳	۰,۶	۱,۰۹	۰,۴۸	۰,۳۳	ضریب اختلاف CV

منبع: محاسبات نگارندگان بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰ استان لرستان.

مقادیر متغیرهای فوق از سالنامه آماری سال ۱۳۹۰ استخراج شده است، با استفاده از شاخص ناموزون موريس سطح برخورداری هر شهرستان در شاخص کشاورزی مشخص گردید. بر همین اساس رتبه‌بندی شهرستان‌های استان انجام شده است. (شکل شماره ۲). بر اساس نتایج رتبه اول متعلق به شهرستان خرم‌آباد با سطح برخورداری ۹۷/۰۱ و رتبه آخر مربوط به شهرستان پلدختر با سطح برخورداری ۴,۹۷ می باشد.

شکل ۲- رتبه بندی توسعه یافتگی شهرستان‌های استان لرستان در بخش کشاورزی

بخش کشاورزی از سه منظر برای کشور ما مهم است:

۱- تأمین امنیت غذایی: بخش کشاورزی که وظیفه اصلی تولید و تأمین مواد غذایی را برعهده دارد؛ همواره کوشیده تا تولید مواد غذایی را همگام با رشد جمعیت و درجهت پاسخگویی به نیازهای تغذیه‌ای جامعه، در بعد کمی و کیفی افزایش دهد.

۲- ایجاد و حفظ اشتغال: ۲۳ درصد اشتغال کشور در این بخش فعال می‌باشد (اشتغال بخش کشاورزی در استان برابر ۳۵ درصد می‌باشد). در حال حاضر ۴ میلیون نفر در این بخش به طور مستقیم فعالیت می‌نمایند. ۲۵ میلیون نفر ساکنین در روستاهای کشور، عمدتاً با درآمد کشاورزی امرار معاش می‌نمایند.

۳- تأثیرگذاری در پویایی و ایجاد اشتغال در سایر بخش‌ها: صنایع تبدیلی، حمل و نقل، تجارت، صادرات که بیش از ۲۵ درصد اشتغال سایر بخش‌ها را به خود اختصاص داده‌اند، عمدتاً مرتبط با فعالیت‌های بخش کشاورزی هستند.

برخی موفقیت‌ها و توانمندی‌های بخش تولیدات کشاورزی استان لرستان به شرح زیر است:

مجموع تولیدات بخش کشاورزی استان (زراعی- باغی- دامی) در سال ۸۶ بالغ بر ۴,۵ میلیون تن به ارزش ۱۲۴۰۰ میلیارد ریال بوده است.

رشد ۱۰ درصدی در تولیدات بخش کشاورزی نسبت به سال ۸۵

میزان سرانه تولیدات بخش کشاورزی در استان لرستان ۲۶۵۰ کیلوگرم در سال می‌باشد که این سرانه در سطح ملی برای هر نفر در سال معادل ۱۵۷۰ کیلوگرم است.

۳- ذخائر ژنتیکی: وجود ذخائر ژنتیکی مهمی چون: بذرهای یونجه، گردو، سیب زمینی، گونه‌های مختلف گیاهان دارویی و نیز گوسفند نژاد مهربان، استان را در سطح کشور شاخص گردانیده است.

سطح توسعه آموزشی و انسانی استان لرستان:

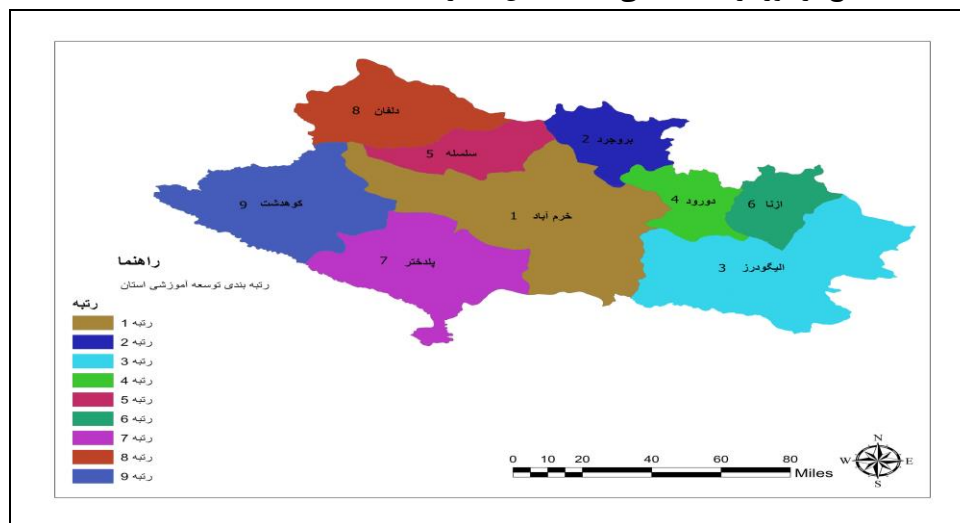
جهت بررسی شاخص آموزش از متغیرهای (تعداد کلاس‌های آموزشی در کلیه مقاطع تحصیلی از پیش دبستانی تا پیش دانشگاهی، تعداد دانش آموزان، تعداد کارکنان آموزشی) استفاده شده است. که مقادیر متغیرهای موصوف با استفاده از سالنامه آماری سال ۱۳۹۰ مرکز آمار ایران استخراج و در جدول شماره ۸ درج گردیده است. با استفاده از شاخص ناموزون موریس، سطوح برخورداری هر شهرستان از متغیر خاص مشخص گردیده است. هم‌چنین با محاسبه ضریب اختلاف ($C.V$) میزان توزیع نامتعادل یک متغیر و نهایتاً شاخص آموزش (شامل ۳ متغیر) در بین شهرستان‌های استان لرستان مشخص گردیده است.

جدول ۸- توسعه سطح آموزشی استان لرستان در سطح شهرستان

شاخص نهایی $D.I$	مقدار	$X3$	$X2$	$X1$	تعداد کارکنان آموزشی	تعداد دانش آموزان	تعداد کلاسها در کلیه مقاطع	شاخص شهرستان
								رتبه
	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۵۶۲۱	۱۲۵۰۱۴	۵۱۳۸	خرم آباد
	۴۰,۲۵	۳۶,۳۲	۴۵,۷۹۰	۳۸,۶۵	۲۵۴۶	۶۴۴۳۲	۲۳۶۶	بروجرد
	۴,۵۲	۳,۷۲	۳,۴۵۶	۶,۳۹	۹۷۲	۱۷۱۳۰	۹۰۸	کوهدشت
	۱۴,۲۲	۱۳,۱۲	۱۱,۰۹۱	۱۸,۴۵	۱۴۲۶	۲۵۶۶۲	۱۴۵۳	ازنا
	۱۷,۶۶	۱۳,۳۹	۱۸,۵۵۲	۲۱,۰۴	۱۴۳۹	۳۴۰۰۰	۱۵۷۰	دورود
	۱۱,۴۶	۵,۰۵	۱۹,۴۴۷	۹,۹۱	۱۰۳۶	۳۵۰۰۰	۱۰۶۷	پلدختر
	۵,۲۲	۳,۲۹	۵,۲۵	۶,۵۶	۷۹۲	۱۳۲۶۸	۶۱۹	دلفان
	۱۶,۹۹	۱۴,۶۶	۲۰,۲۶۲	۱۶,۰۶	۱۵۰۰	۳۵۹۱۰	۱۳۴۵	سلسله
	۳۵,۹۵	۳۳,۵۸	۳۵,۹۰۲	۳۸,۳۷	۲۴۱۴	۵۳۳۸۸	۲۳۵۳	الیگودرز
	۲۶,۷۸	۲۴,۴۲	۲۸,۲۷	۲۷,۶۵	۱۹۷۱,۷۷	۴۴۸۶۷,۱۱	۱۸۶۸,۷۷	میانگین
	۳۰,۵۴	۳۰,۹۸	۳۰,۵۲	۳۰,۱۳	۱۴۹۶,۳۹	۳۵۶۵۹	۱۳۶۱,۷	انحراف معیار
	۹۳۳,۴۶	۹۶۰,۳۱	۹۳۲,۰۸	۹۰۸	۲۲۳۹۱۹۱	۱۲۷۱۵۷۴۶۵۵	۱۹۰۴۲۳۵	واریانس
	۱,۱۳۹	۱,۲۶	۱,۰۷۹	۱,۰۸	۰,۸۵	۰,۷۹	۰,۷۲	ضریب اختلاف $C.V$

منبع: محاسبات نگارندگان بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰ استان لرستان.

بر اساس داده‌های جدول ۸، سطح برخورداری هر شهرستان مشخص گردیده و بر همین اساس رتبه‌بندی شهرستان‌های استان در شاخص آموزش انجام شده است. رتبه اول متعلق به شهرستان خرم‌آباد با سطح برخورداری ۱۰۰ و رتبه آخر مربوط به شهرستان کوهدشت با سطح برخورداری ۰،۴۰ می‌باشد. (شکل شماره ۳).

شکل ۳- رتبه بندی توسعه یافتگی شهرستان های استان لرستان در بخش آموزشی

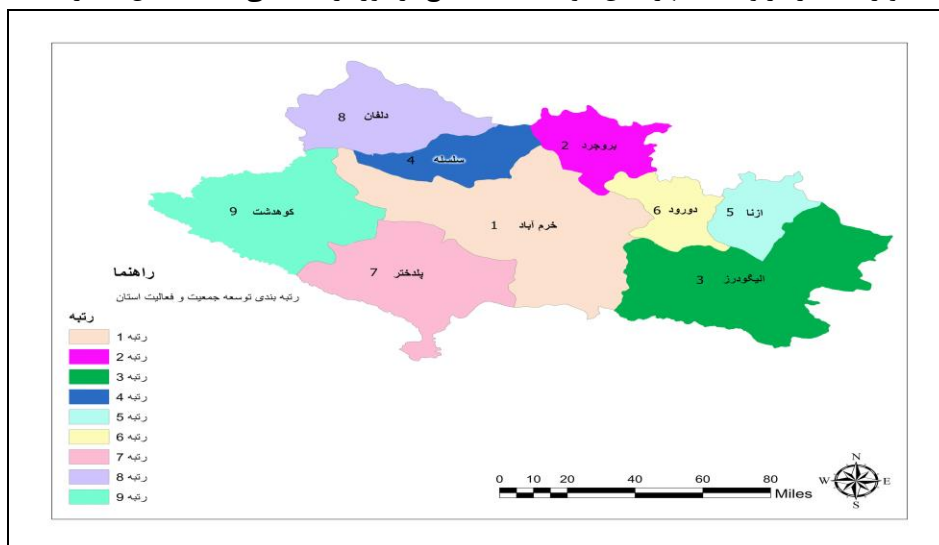
علاوه بر این بر مبنای گزارشات سالنامه آماری سال ۱۳۹۰ مرکز آمار ایران جمعیت استان لرستان بالغ بر ۱۷۵۴۲۴۳ نفر است که حدود ۲۸۴۰۹۳ خانوار و ۱۲۶۴۲۳۹ نفر باسواد در این استان می‌باشد. برای بررسی سطح توسعه یافتگی شاخص جمعیت و فعالیت در سطح شهرستان‌های استان از چهار متغیر (سهم جمعیتی، بعد خانوار، باسوادی، تعداد شاغلان بخش صنعت) با استفاده از شاخص ناموزون موریس اقدام شده است. در قالب جدول شماره ۹ میزان برخورداری هر شهرستان از شاخص جمعیت و فعالیت را نشان می‌دهیم.

جدول ۹- توسعه انسانی استان لرستان در سطح شهرستان

شخص نهایی	رتبه	نمره	x4	x3	X2	X1	شاغلان کارگاه صنعتی	تعداد باسواد	تعداد خانوار	جمعیت	شهرستان- شاخص
	۱	۸۰،۳۴	۲۱،۳۸	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۷۴۲	۳۶۳۹۹۰	۱۱۲۰۸۰	۴۶۵۱۰۵	خرم‌آباد
	۲	۶۷،۰۶	۱۰۰	۷۸،۵۵	۶۹،۵۹	۶۴،۱	۴۲۸۳	۲۹۷۲۳۳	۸۲۷۲۸	۳۲۳۸۲۶	بروجرد
	۹	۰،۴۰	۰	۰	۰	۱،۶۳	۰	۶۴۱۰۰	۱۶۵۸۷	۸۰۰۰۰	کوهدشت
	۵	۱۸،۲۸	۲۳،۸۰	۱۶،۶۵	۱۳،۸۳	۱۸،۸۶	۱۱۴۸	۵۹۶۵۶	۱۶۷۴۳	۷۴۳۵۳	ازنا
	۶	۱۱،۰۴	۰	۱۲،۴۷	۱۴،۲۳	۱۷،۴۶	۰	۹۲۰۰۰	۲۹۲۹۰	۱۴۰۳۰۰	دورود
	۷	۱،۶۸	۰	۳،۴۹	۱،۰۷۷	۲،۱۴	۰	۱۸۹۳۰۴	۴۳۴۸۴	۲۱۱۸۸۶	پلدختر
	۹	۰،۴۰	۰	۰	۰	۱،۶۳	۰	۶۴۱۰۰	۱۶۵۸۷	۸۰۰۰۰	کوهدشت
	۵	۱۸،۲۸	۲۳،۸۰	۱۶،۶۵	۱۳،۸۳	۱۸،۸۶	۱۱۴۸	۵۹۶۵۶	۱۶۷۴۳	۷۴۳۵۳	ازنا
	۶	۱۱،۰۴	۰	۱۲،۴۷	۱۴،۲۳	۱۷،۴۶	۰	۹۲۰۰۰	۲۹۲۹۰	۱۴۰۳۰۰	دورود
	۷	۱،۶۸	۰	۳،۴۹	۱،۰۷۷	۲،۱۴	۰	۱۸۹۳۰۴	۴۳۴۸۴	۲۱۱۸۸۶	پلدختر
	۸	۱،۰۱	۰،۷۶۲	۳،۰۶۶	۱،۲۳۸	۰	۶۲	۵۳۲۳۴	۱۵۵۴۷	۷۲۵۴۸	دلفان
	۳	۲۷،۰۹	۰	۴۳،۷۸	۲۸،۹۴	۳۵،۶۵	۰	۱۰۴۹۷۹	۲۸۹۰۵	۱۴۵۸۰۸	الیگودرز
	۴	۱۹،۶۰	۱۱،۱۶	۲۲،۶۴	۲۱،۹۵	۲۲،۶۴	۹۰۹	۱۲۱۴۰۵	۳۶۷۴۰	۱۶۰۶۸۴	سلسله
	۴،۵	۲۵،۱۶	۱۷،۴۵	۲۸،۵۵	۲۷،۸۷	۲۶،۶۷	۹۰۴،۸۸	۱۴۰۴۷۱،۵	۴۲۶۷۷،۶۵	۱۹۵۳۶۲،۴۴	میانگین
	۲،۷	۲۹،۲۲	۳۲،۴۱	۳۵،۹۸	۳۶،۸۹	۳۳،۳۶	۱۴۲۱	۳۵۳۸۲،۳	۳۳۳۸۱،۵	۴۱۵۱۹،۳۶	انحراف معیار
	۷،۵	۹۰،۳۷	۱۰۵۰،۷	۱۲۹۴،۹	۱۳۶۱	۱۱۱۳	۲۰۱۹۶۵۸	۱۲۵۱۹۰۹۰۹	۱۱۱۴۳۲۸۴۳۱	۱۷۲۳۹۰۷۸۹۸۹	واریانس
	۰،۶	۱،۱۶	۱،۹۰	۱،۲۶	۱،۳۲	۱،۲۵	۱،۵۷	۰،۲۵	۰،۷۸	۰،۲۱	CV

منبع: نگارندگان بر اساس اطلاعات سالنامه آماری ۱۳۹۰.

بر اساس داده‌های جدول ۹ سطح برخورداری هر شهرستان در بخش جمعیت و فعالیت مشخص گردید و بر همین اساس رتبه‌بندی شهرستان‌های استان در شاخص مورد نظر انجام شده است؛ که رتبه اول متعلق به شهرستان خرم‌آباد با سطح برخورداری ۸۰,۳۴ و رتبه آخر مربوط به شهرستان کوهدشت با سطح برخورداری ۴۰ می‌باشد. (شکل شماره ۴).

شکل ۴- رتبه بندی توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان لرستان در بخش جمعیت و اشتغال

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها:

تعیین هدف‌های مشخص، خواسته‌ها و نیاز نواحی، استان‌ها و مناطق جغرافیایی کشور در قالب شاخص‌های توسعه یکی از مسائل مهمی است که طراحان نظام برنامه‌ریزی منطقه‌ای باید به آن توجه ویژه نمایند. بدین منظور سنجش توسعه مناطق یکی از راهکارهای کمک به برنامه‌ریزی است. سطح‌بندی توسعه، روشی برای سنجش توسعه مناطق است که اختلاف مکانی، فضایی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناطق را نشان می‌دهد و وضعیت هر یک از مناطق را نسبت به یکدیگر از نظر سطح توسعه مشخص می‌کند. با این روش، روند شکل‌گیری توسعه قطبی مناطق مشخص می‌شود و در نهایت در برنامه‌ریزی توسعه مناطق، مناطق نیازمند و کم توسعه در نظر گرفته می‌شود و از عدم تعادل مناطق جلوگیری می‌شود. بدین منظور با استفاده از آخرین آمار موجود به سنجش وضعیت توسعه‌یافتگی در استان لرستان پرداخته شد.

با توجه به داده‌های موجود توزیع امکانات توسعه در سطح استان به صورت ناهمگن می‌باشد. نابرابری در سطوح توسعه در تمامی متغیرهای مورد بررسی (آموزشی، بهداشتی، کشاورزی و انسانی) به وضوح نمایان است. همچنین نتایج سنجش سطوح برخورداری شهرستان‌های استان بیانگر رابطه مثبت بین مرکز استان و توسعه‌یافتگی است، به طوری که شهرستان خرم‌آباد به عنوان مرکز استان در رتبه اول قرار دارد. همه امکانات در این شهرستان متمرکز شده و هر چه از مرکز استان دور می‌شویم و به ویژه به سمت غرب استان حرکت می‌کنیم؛ سطح برخورداری کاهش می‌یابد و گواه این امر قرار داشتن شهرستان کوهدشت در رتبه آخر می‌باشد. علاوه بر این تمرکزگرایی، باعث مهاجرت مردم از شهرستان‌ها به مرکز استان و ایجاد تراکم در مرکز استان شده است. با مشخص شدن میزان اختلاف و تعیین سطوح برخورداری و در نهایت جایگاه توسعه شهرستان‌های استان، بایستی با اتخاذ برنامه‌های توسعه‌ای، نسبت به بهبود وضعیت شهرستان‌های توسعه نیافته اقدام نمود. در این برنامه‌ها، باید به شاخص‌هایی که از لحاظ توسعه‌ای در وضعیت نامناسبی قرار دارند، توجه بیشتری مبذول شود. لذا توجه به نکات زیر می‌تواند مؤثر واقع شود.

- توسعه و ارتقاء کمی و کیفی در تمامی شاخص‌ها در سطح شهرستان‌های استان باید در رأس اولویت‌های برنامه‌ریزی مسئولین استان و شهرستان قرار گیرد. به طور مثال شهرستان کوهدشت با داشتن آثار تاریخی متعدد و همچنین طبیعت بکر و فرهنگ بومی موجود در آن می‌تواند به عنوان یک قطب گردشگری در استان معرفی شود.

- در انتخاب خط و مشی و استراتژی توسعه‌ی شهرستان‌های استان، باید توان‌های محیطی، قابلیت‌های فنی و تکنولوژی و همچنین شرایط فرهنگی و اجتماعی شهرستان‌های استان مد نظر قرار بگیرد.
- توجه به دانش بومی و مشارکت‌های مردمی باید سرلوحه تمام برنامه‌ها و اقدامات توسعه‌ای قرار گیرد.
- برای ارتقاء سطح کمی و کیفی شاخص‌ها (بهداشتی، کشاورزی، آموزشی، جمعیت و فعالیت و...) می‌بایست توان‌ها و پتانسیل‌های موجود در بخش کشاورزی و دامداری، صنایع تبدیلی کشاورزی، صنایع کوچک مقیاس و دستی و صنعت توریسم در نظر گرفته شود تا باعث اشتغال‌زایی، درآمدزایی، متعادل شدن درآمدها و کاهش فقر و بیکاری شود و گامی مهم در جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه از شهرستان‌ها به مرکز استان تلقی گردد. بر اساس یافته‌های این تحقیق استراتژی توسعه می‌بایست تأکید بر توسعه شهرستان‌های توسعه‌نیافته قرار بگیرد.
- طبق رتبه‌بندی پژوهش حاضر بر اساس اطلاعات سال ۱۳۹۰ در بخش آموزش باید بیشترین توجه و سرمایه‌گذاری را به شهرستان‌های دلفان، کوهدشت و پلدختر داشته باشیم. در بخش صنعت و فعالیت نیز باید بیشترین توجه به شهرستان‌های کوهدشت، پلدختر و دلفان داشت. با توجه به نتایج به دست آمده، به برنامه‌ریزان و مدیران پیشنهاد می‌شود در برنامه‌ریزی ناحیه‌ای و منطقه‌ای در جهت حذف و یا کاهش نابرابری بین شهرستان‌های استان به سرمایه‌گذاری در طرح‌ها و اولویت بندی بین آنها طبق نتایج بدست آمده در جدول شماره ۵ عمل نمایند.
- لازم است بخشی از درآمد حاصله از مناطق پر درآمد استان را در مناطق محروم استان هزینه نمود، بدین ترتیب استان به طور طبیعی اصلاح ساختاری خواهد شد. عدم تعادل‌های خود را به طور درون‌زا برطرف خواهد نمود.
- استفاده از مکانیزم‌های تعرفه‌ای برای تخصیص بهینه امکانات در شهرستان‌های محروم استان (از طریق تشویق‌ها و معافیت‌ها) می‌تواند ما را به هدف کاهش تفاوت‌های منطقه‌ای نزدیک کند.
- با توجه به اینکه عمده‌ی کم توسعه‌ترین شهرستان‌ها در بخش غربی استان واقع شده‌اند؛ بایستی محور غربی استان در اولویت برنامه‌های توسعه قرار گیرد.

منابع و مأخذ:

۱. آسایش، حسین و علیرضا استعلاجی (۱۳۸۲): اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای (مدل‌ها، روش‌ها و فنون)، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرری، چاپ اول، تهران.
۲. آسایش، حسین (۱۳۸۱): اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، انتشارات پیام نور، چاپ سوم، تهران.
۳. ابراهیم‌زاده، عیسی (۱۳۷۹): «سنجش توسعه یافتگی روستاهای استان سیستان و بلوچستان»، مجله علوم انسانی دانشگاه سیستان و بلوچستان، شماره ۱۳، زاهدان.
۴. ازکیا، مصطفی (۱۳۸۷): توسعه پایدار روستایی، تهران، انتشارات اطلاعات، چاپ اول، تهران.
۵. اسلامی، سیف‌ا... (۱۳۷۲): تعیین درجه توسعه یافتگی مناطق روستایی کشور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
۶. برزویان، صمد (۱۳۷۴): تعیین درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های استان مازندران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
۷. تودارو، مایکل (۱۳۷۸): توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه: غلامعلی فرجادی، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، چاپ دوم، تهران.
۸. توفیق، فیروز (۱۳۸۴): «تحلیل عاملی و تلفیق شاخص‌های منطقه‌ای»، مجله آبادی، تهران.
۹. توفیق، فیروز (۱۳۸۴): آمایش سرزمین: تجربه جهانی و انطباق آن با وضع موجود، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، چاپ اول، تهران.
۱۰. دهمرده قلعه نو، نظر (۱۳۷۲): بررسی علل توسعه نیافتگی سیستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشگاه تهران.
۱۱. رضازاده، محمد (۱۳۷۳): تعیین درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خراسان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
۱۲. رضایی، علی اکبر (۱۳۹۰): برنامه‌ریزی منطقه‌ای برای مدیران، انتشارات پرستا، چاپ اول، تهران.

۱۳. زیاری، کرامت الله (۱۳۹۰): اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم، تهران.
۱۴. زیاری، کرامت الله (۱۳۷۹): «سنجش درجه توسعه یافتگی روستاهای استان یزد»، مجله علوم انسانی دانشگاه سیستان و بلوچستان، شماره ۱۳، زاهدان.
۱۵. شایان‌مهر، علیرضا (۱۳۷۹): دائرةالمعارف تطبیقی علوم اجتماعی، انتشارات کیهان، چاپ اول، تهران.
۱۶. صراف، مظفر (۱۳۷۹): مبانی برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چاپ اول، تهران.
۱۷. قائدرحمتی، صفر؛ مستوفی الممالکی، رضا و مهدی براری (۱۳۹۲): «تحلیل شاخص‌های توسعه و سطح‌بندی دهستان‌های استان یزد»، فصلنامه جغرافیا و توسعه، سال ۱۱، شماره ۳۰، زاهدان، صص ۷۱-۸۸.
۱۸. قره باغیان، مرتضی (۱۳۷۲): اقتصاد رشد و توسعه، نشر نی، چاپ اول، تهران.
۱۹. کلانتری، خلیل (۱۳۸۱): برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای، انتشارات خوشبین، چاپ اول، تهران.
۲۰. کلانتری، خلیل (۱۳۷۷): شناسایی مناطق عقب مانده در ایران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۴، شماره ۱۱، مشهد.
۲۱. معصومی اشکوری، سیدحسن (۱۳۷۰): اصول و مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، چاپ اول، رشت.
۲۲. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰): سالنامه آماری شهرستانهای استان لرستان، تهران.
۲۳. موسوی، میرنجف و حسن حکمت نیا (۱۳۸۴): «تحلیل عاملی و تلفیق شاخص‌ها در تعیین عوامل مؤثر بر توسعه انسانی نواحی ایران»، مجله جغرافیا و توسعه، زاهدان، دوره ۳، شماره ۶، صص ۷۰-۵۵.
۲۴. مؤمنی، مهدی (۱۳۷۷): درآمدی به اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، انتشارات گویا، چاپ اول، تهران.
۲۵. میسر، آریبی (۱۳۶۶): مباحثی پیرامون توسعه روستایی، مجله جهاد، شماره ۱۱۷، تهران.
۲۶. نراقی، یوسف (۱۳۷۲): توسعه و کشورهای توسعه نیافته، شرکت سهامی انتشار، چاپ اول، تهران.
27. Bhatia, Y.K. and Rai. S.C (2004), *Evaluation of Socio Economics Development in Small Areas, Sponsored by Planning Commission Government of India, New Delhi.*
28. Bono, Fillipa and et al (2007): "Regional Inequalities in Consumption Patterns: A Multilevel Approach to the Case of Italy", *International Statistical Review, Vol. 75, No. 1.*
29. Fukuchi, Takao (2000): *long-run development of a multi Regional economy, Regional science, vol.79. no.1.*
30. Joa, O.S. and Maria, M.L.(2003), *A Multivariate Methodology to Uncover Regional Disparities, Department to de Mathematical. Faculdade de Cienciase Tecnologia U. N. L, Lisbon, Portugal.*
31. Kirk patrik, colin et al., (2001): *development of criteria to assess the effectiveness of national strategies for sustainable development institute for development policy.*
32. Noorbakhsh, Farhad(2004), *Human Development and Regional Disparities in Iran, A Policy Model", University of Glasgow Department of Economics.*
33. Pacione, M ., (2003): *Urban Geography, A Global Perspective, 2th, London: Routledge.*
34. Yu, Danlin and Yehua Dennis Wei .,(2003): "Analyzing Regional Inequality in Post- Mao China in GIS Environment", *Eurasian Geography and Economics, Vol. 44, No. 7,PP.*

